

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

vänt överord, när han påpekar den enhetliga livshållningen i de olika verken?

Mest givande av samtliga är kanske den uppsats som författaren givit namnet *Selma Lagerlöfs manuskript och något om August Strindbergs*. Medan Strindberg systematiskt och affärsmässigt tog hand om sina manuskript, blev åtskilliga av Selma Lagerlöfs genom hennes eget förvällande och genom förläggares och samlares mer eller mindre skumma manipulationer spridda för himlens vindar. Författaren har själv spelat en huvudroll i det mödosamma arbetet att spåra upp och samla många av Selma Lagerlöfs manus och utkast på Kungliga Biblioteket som jämte Bonniers förlagsarkiv förvarar lejonparten av de behållna manuskripten. Han berättar bl. a. om den rika skörd av kvarlämnade papper på Mårbacka, som deponerats på KB och som det blivit hans uppgift att ordna och förvalta. När han berättar om arbetet med att spåra upp och förvärva manuskript till biblioteket, anar man — och delar — hans indignation över att inga bestämmelser finns som hindrar samlare från att gömma undan för forskningen oersättliga dokument. De manuskript som finns tillgängliga förtecknas i denna uppsats till forskares fromma.

Författaren ger också exempel på hur utkast och manuskript kan hjälpa oss att tränga in i Selma Lagerlöfs arbetssätt och planläggning. Han påpekar hennes vana att skriva första utkastet på sin barndoms fryksdalsmål, och hennes närhet till det talade språket över huvud taget. Han antyder att Selma Lagerlöf *lyssnade* sig till inte bara tonfall och talrytm utan själva inspirationen.

I ett av författarens exempel föreligger enligt recensenten ett misstag. På s. 24 omtalas det i Bonniers arkiv förvarade tryckmanuskriptet till *En herrgårdssägen*. Boken var först ämnad att heta *Hjärnspånad*, en titel som, säger författaren, »anknyter till det tyska 'Hirngespinst' och syftar på Gunnar Hedes sjukliga inbillningar». Så sent som under korrekturläsningen ändrades manuskriptet genomgripande, och endast av överstrukna fragment kan man ana sig till det ursprungliga mönstret.

Titeln hade Selma Lagerlöf emellertid hämtat från danskans Hjernespind, ett ord som hade aktualiserats av den danska översättarinnan Ida Falbe Hansen. (Brev till Elisabeth Grundtvig 1.5.1899.) Betydelsen är fantasi, inbillningsfoster. Att döma av nedanstående fragment av ursprungslydelsen syftar det inte på Gunnar Hede utan på drömmerskan Ingrid, som lever i sina fantasier om studenten hon en gång mött.

»Hon stod hela tiden i samtal med den där tvätterskan. Du säger, att det bara är hjärnspånad, du säger, att det är skört och ej duger

till något. Du skall få se hvad det duger till. Det är ej så skört, som du tror. Jag skall knyta ett nät af det där garnet, som skall fånga honom och hålla honom kvar. Om ej min spånad varit, aldrig hade jag då haft något nät att kasta öfver honom.»

Med drömmarnas spånad räddar Ingrid sin älskade. Berättelsens ursprungliga titel antyder alltså att den varit ett försvar för drömmens och fantasins berättigande, ett av de många i Selma Lagerlöfs diktning.

Boken avslutas med några personliga minnen från Selma Lagerlöfs ålderdom, från sammanträffanden på Mårbacka och hemma hos Valborg Olander. Om händelsevis något av den romantiserade bilden av Sago-Selma skulle leva kvar, dementeras den eftertryckligt av Nils Afzelius. Minnesbilderna vittnar om hennes vardagskloket, hennes behärskning och stillsamma humor. Ofta valde hon andra samtalsämnen än litterära, men då och då berörde hon vad hon läst eller talade om sina egna verk; så t. ex. avslöjar hon att ett och annat i Gösta Berlings saga är hämtat ur sörmländska, inte värmländska, källor. Nils Afzelius passar också på att avliva ett par andra mytbildningar genom att framhålla hennes måtlighet i mat och dryck och hennes givmildhet, »den mest storartade välgörenhet som någon svensk författare har utövat».

Samma generositet som författaren framhåller hos Selma Lagerlöf, visar också han själv när det gäller att dela med sig av det rika vetandet om författarinnan som vi får en glimt av i den föreliggande volymen. För var och en som sysslat med Lagerlöfsforskning har Nils Afzelius' samlingar, excerpter och bibliografiska anteckningar varit till ovärderlig hjälp. Att till trycket befordra en Lagerlöfbibliografi, utarbetad av denne kännare av Selma Lagerlöf och hennes verk, vore en angelägenhet av högsta vikt. Den lilla välskrivna volymen är ett värdefullt tillskott till litteraturen om Selma Lagerlöf och en förträfflig hjälp när det gäller att tränga in i hennes diktning.

Gunnel Weidel

Hans Ritte: *Untersuchungen über die Behandlung von Volksdichtungstoffen im Werk Selma Lagerlöfs*. 1-2. Sonderdruck aus Arv 1967-68, 23.-24. Jhrg. Almqvist & Wiksell. Uppsala 1968-70.

Lagerlöfsforskningen har berikats med en tysk avhandling, framlagd i München 1966. Författaren har av Selma Lagerlöfs verk valt ut ett antal som bygger på kända sägner eller sagor, återgivit den tryckta källan och ibland även en

muntlig variant ur de svenska folkminnesarkivens uppteckningar samt jämfört dem med författarinnans version på vissa bestämda punkter. Genom att notera motivändringar, uteslutningar, tillägg och berättartekniska avvikelser vill Ritte nå fram till en uppfattning om Selma Lagerlöfs förhållande till folkdikningen.

Utförligt behandlar Ritte berättelsen Tale Thott. I den kommenterar Selma Lagerlöf kritiskt den folkvisa hon använt som källa och antyder en arbetsmetod. I visan finner hon en kall, tråkig rad av händelser, där de agerande framstår som platta skuggor. Hon säger sig vilja ge skuggorna liv, ge färg åt deras bleka kinder; hon vill kort sagt »restaurera» bilden genom att bygga ut händelserna till episka eller dramatiska scener, där det inre skeendet växlar med den yttre handlingen.

Ofta ger dessutom Selma Lagerlöf sägnen en sedlig, etisk innebörd. Speciellt utvecklar hon dess ansatser till tragik och gör gärna dess personer till tragiska hjältar. Hennes mästarekap i att förstärka de spänningsmoment som finns i stoffet analyseras skickligt av Ritte. Speciellt genom sina berättartekniska iakttagelser har Ritte tillfört Lagerlöfsforskningen nytt, värdefullt stoff.

Gunnel Weidel

Erland Lagerroth: *Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan*. Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund, 61. CWK Gleerup. Lund 1968.

Som Erland Lagerroth konstaterar i den teoretiska efterskriften till sin bok, är mera omfattande närstudier av svenska prosaverk ännu sällsynta. Orsaken är naturligtvis att strukturanalyser av denna typ är betydligt mer tidskrävande än de lyriska läsövningar som vi i rikligt mått begåvats med och vidare att de innebär avsevärda metodiska och pedagogiska svårigheter. Lagerroths målsättning har varit »att studera varje verk med dess helhet framför ögonen» (s. 269). Han hänvisar till Johan Fjord Jensens beskrivning av den »faktiske op-levelsesprocess»: när studiet av ett verk har framskridit till en viss »magisk punkt», faller plötsligt fjällen från våra ögon och vi upplever verkets syntes; dess plan och mening avtecknar sig lika tydligt som skelettet på ett röntgenfoto.

Det är en vacker och trösterik tanke i fromt nykritisk anda. Lagerroth finner väl inte heller saken alldeles så enkel. Han erkänner att helhetsuppfattningen successivt måste revideras, medan analysen fortskrider, och att det aldrig

kan bli frågan om att restlöst fastställa »meningen» i diktverk av den storleksordning — i alla avseenden — som det här gäller. Detta borde vara självklart men är det inte alltid — allra minst för de forskare som menar att dik- taren själv inte har begripit ett skvatt av vad han egentligen har skapat. Det är möjligt att Thackeray i *Vanity Fair* och Scott i *The Heart of Midlothian* inte visste vad de gjorde, men det är också möjligt att Dorothy Van Ghent har diktat en alldeles egen helhetsstruktur, när hon anklagar dem för att »clumsily and blindly falsify the ideas actually inherent» i romanerna.

Lagerroth tycks inte hysa något misstroende mot divinatoriska omdömen av denna typ hos Van Ghent, Mark Schorer eller Percy Lubbock men avhåller sig lyckligtvis i regel själv från resonemang om diskrepansen mellan diktarens eventuella avsikter och verkens hypotetiska mening. Hans metod innebär, att han vanligen utgår från en postulerad helhet, som han i fortsättningen söker verifiera med hjälp av omfattande analytiska textreferat. Den pedagogiska situation som därvid uppstår är förvisso besvärlig. För att kunna ta ställning till analytikerns förslag och teser måste läsaren i princip ha texten lika aktuell som han själv, ständigt kunna »hålla det hela framför ögonen» och överväga betydelsen av de förskjutningar som kan inträffa, om andra infallsvinklar appliceras eller obeaktade textelement dras in i diskussionen.

Eftersom en textkontroll av den arten torde överstiga de flesta granskares krafter och i varje fall överstigit mina, måste jag deklarerat att jag ofta känt mig tveksam och osäker inför Lagerroths tolkningar. Tveksamheten gäller också den grundsyn han formulerar i anslutning till Mark Schorers *Technique as Discovery*: att själva problemgestaltningen blir en väg till upptäckt och insikt och att detta förhållande tydligt skulle demonstreras i de studerade verken. De konsekvenser som Lagerroth tillskriver gestaltungsprocessen — det bästa exemplet påstås *Karolinerna* ge — kan naturligtvis förklaras på mångahanda sätt: enbart på inre kriterier kan ingen hållbar argumentering byggas. Vilar Lammens genetiska resonemang beträffande *Röda rummet* (s. 35) på ett alltför sprött material, gäller detsamma i minst lika hög grad om slutsatser à la Schorer. Det är en egendomlig nykritisk dogm, att overifierbara resonemang är tillåtna, om man utgår från »texten och ingenting annat än texten», men minder- värdiga, om man tillämpar extern metodik.

Den mest givande av de fyra studier som Lagerroth presenterar tycks mig vara den över *Sibyllan*. Här är hans grepp på uppgiften frukt- bart, därför att Lagerkvists text — hur mång-